

“Âlemîn” Kelimesinin Kur’an’daki Anlamı Üzerine

Doç.Dr. Zekeriya PAK*

Özet

*Kur’an’ın doğru anlaşılabilmesi için onun iç bütün-
lüğünün dikkate alınması, diğer bir ifadeyle Kur’an’ın tef-
sirinde bizzat Kur’an’ın başvuru kaynağı olarak kullanıl-
ması, ihmal edilmemesi gereken bir yöntemdir. Bu yon-
temin uygulanışı, lügatlerin ve tefsir kaynaklarının neden
olabileceği muhtemel yanlışlar karşısında da önemli bir
kontrol mekanizması olacaktır. İşte bu makale, söz konusu
yöntem çerçevesinde “âlemîn” kelimesi üzerinde bir tahlil
denemesi yapmayı ve Kur’an’ın doğru anlaşılmasına bir
nebze katkı sağlamayı amaçlamaktadır.*

Anahtar Kelimeler: Kur’an, tefsir, âlem, dil.

On The Meaning Of “Âlemîn” Word In The Qur’an

Abstract

*It is necessary to take into consideration the inter-
nal totality of the Qur’an for a correct understanding it, in
other words using the Qur’an itself as a reference for
Qur’anic interpretation. Of course this method that not to
be neglected. Application of this method will be control me-
chanism in the face of possible mistakes that the dictiona-
ries and various “tafsir” resources will give rise to. Thus,
this article aims at contributing a little to the righteous un-
derstanding of Qur’an in the context of afore-mentioned*

---

* KSÜ İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı, zpak@ksu.edu.tr

2 ▪ “Alemîn” Kelimesinin Kur’an’daki Anlamı Üzerine

method on the analysis of “âlemîn”word.

Keywords: *Qur’an, tafsir, âlem, language.*

Giriş

Kur’an’ı doğru anlamak için atılması gereken en önemli adım, ondaki her bir kelimenin anlamını doğru tespit etmektir. Bu amacı gerçekleştirmek için akla gelen ilk iki yol, lügatlere bakmak ve tefsir kaynaklarına başvurmaktır. Ancak söz konusu iki kaynak, Kur’an kelimelerinin ifade ettiği anlamı tespitinde önemli katkılar sağlamakla birlikte, bazen de kelimelerin etrafında sis perdesi oluşturmakta ve doğru anlamın ortaya çıkması önünde ciddi bir engel oluşturabilmektedir. Bu durumda söz konusu iki kaynağın verilerini test edici daha güvenilir bir kaynağa olan ihtiyaç kaçınılmazdır. Bu kaynak ise bizzat Kur’an’ın kendisidir.

Önce şunu belirtmek gerekir ki lügatler, bir kelimenin pratik anlamı hakkında her zaman kesin fikir vermezler. Çünkü lügatlerde, bazı kelimeler için, bazen biri diğerini çağrıştıran, bazen de aralarında lügavî bir bağın kurulması mümkün gözükmeyen birden fazla anlamın peş peşe sıralandığı görülür¹. Bazen de aynı kelimenin farklı lügatlerde farklı anlamlarıyla karşılaşmak mümkündür. Bu açıdan denilebilir ki, lügavî düzeydeki lafız-anlam ilişkisi sadece teorik bir değere sahiptir; kelimenin gerçek anlamını ise dildeki pratik kullanımında aramak gerekir. Mesele Kur’an kelimeleri olduğunda, pra-

---

¹ Emin el-Hülî’ye göre bu durumun en önemli sebebi, kelimelerin anlamlarında zaman içinde görülen değişimlerin dikkate alınmamasıdır. Dolayısıyla İbn Manzûr’un *Lisânü’l-Arab* adlı eseri örneğinde olduğu gibi, kimi lügatler zaman itibarıyla birbirine uygunluk arz etmeyen bilgilerin bir araya getirilmesi ile yazılmış eserlerdir. Bk. Emin el-Hülî, “*Tefsir ve Tefsir’de Edebî Tefsir Metodu*”, (Çev: Mevlüt Güngör), İslami Araştırmalar, Cilt: 2, Sayı: 7, 1998, s.111.

tik kullanım sahası bizzat Kur'an metninin kendisi olarak karşımıza çıkar.

Tefsir kaynaklarına bakıldığında da benzer problemlerle karşılaşmak kaçınılmazdır. Nitekim kimi müfessir bazen bir kelime için birden fazla yorum nakledip bunlar arasında herhangi bir tercihte bulunmayarak okuyucusunun zihnindeki anlama probleminin çözümüne katkı sunmazken, bazen de her bir müfessir farklı bir yorumu ön plana çıkararak okuyucuyu yönlendirir. Çoğunlukla da, ilk müfessirlerin yorumları, sonraki müfessirler tarafından sürgit tekrarlanır ve bu durumun bir sonucu olarak bazı hatalı anlamalar, kazandıkları şöhret sayesinde doğru anlamalar olarak zihinlerde yer tutar. Okuyucuyu bir noktaya yönlendiren bu tür yorumlar, çoğu zaman, doğru olanın tespiti noktasında bir araştırma yapma ihtiyacını bile hissettirmezler.

Bu durum karşısında takip edilmesi gereken en önemli yol, anlamı tespit edilecek kelimenin Kur'an'daki paralel kullanım örneklerini karşılaştırmalı olarak incelemektir². Bir kelimenin Arap dilindeki kullanım boyutu hakkında fikir edinmek amacıyla lügatlere bakmak ve müfessirlerin bu konudaki kanaatlerini dikkate almak çoğu zaman ufuk açıcı olabilir. Ancak, Kur'an'daki her bir kelimenin benzer kullanım örneklerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi, lügatlerin ve tefsirlerin yol açabileceği muhtemel yanlış anlamaları ortadan kaldıracı bir yöntem

---

² Rudi Paret, Kur'an çevirisinde takip edilmesi gereken yöntem ile ilgili önerdiği hususlar arasında bu noktaya dikkat çekmekte ve şöyle demektedir: "*Müşkil pasajların çözümü için, mümkün oldukça, tefsirler yerine bizzat Kur'an'a başvurulmalıdır. Kur'an konkordansı yardımıyla lügat, gramer ve konu bakımından paralellik arz eden pasajlar sistematik olarak tespit edilip değerlendirilmelidir.*" Rudi Paret, *Kur'an Üzerine Makaleler*, (Çev: Ömer Özsoy), Bilgi Vakfı Yayınları, Ankara 1995, s.38.

4 ▪ “Âlemîn” Kelimesinin Kur’an’daki Anlamı Üzerine

olarak ihmal edilmemelidir. İşte bu makale, dile getirilen bu genel tespitler çerçevesinde, “âlemîn” kelimesinin Kur’an’da ifade ettiği anlam üzerine bir tahlil denemesi yapmayı ve bu bağlamda, Kur’an’da 42 defa³ tekrarlanan “rabbu’l-âlemîn” ifadesinin Allah’a nasıl bir nitelik yüklediğini tespit etmeyi amaçlamaktadır.

Meselenin tahliline geçmeden önce şunu belirtmek gerekir ki, “rabbu’l-âlemîn” ifadesinin ne anlama geldiği konusunda geçmişten günümüze intikal eden ve yaygın bir kanaate dönüşen yoruma göre mesele gayet açıktır ve söz konusu ifade, Allah’ın kendi zatı dışında kalan bütün varlıkların Rabbi olduğunu anlatmaktadır⁴. Buna göre “âlemîn” kelimesi, gramatikal yapısı itibariyle özellikle akıllı varlık gruplarına işaret etmekle birlikte, Allah’ın dışında kalan bütün varlık türlerini ifade eden bir anlam içeriğine sahiptir⁵. Ancak çoğu müfessirin tercih ettiği bu yorum “rabbu’l-âlemîn” terkibi açısından ilk bakışta problemsiz gibi gözükmeyle birlikte, “âlemîn” lafzının geçtiği diğer âyetler dikkate alındığında ortada bir anlama probleminin olduğu kendini hissettirmektedir. Kanaatimizce, sorunun kaynağı şudur: Kur’an’da “âlemîn” şeklinde çoğul olarak yer alan kelime, “âlem” şekliyle özellik-

³ M. Fuad Abdalbâkî, *el-Mu’cemu’l-Müfehres*, el-Mektebetü’l-İslâmiyye, İstanbul 1982, s. 480-481.

⁴ Bu yaygın kanaatin Türkçe tefsirlerin çoğunda sabit bir düşünce olarak yer aldığı görülmektedir: Mesela bkz.: Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, Eser Neşriyat, İstanbul tsz., I, 70; Mehmet Vehbi, *Hulâsatü’l-Beyân*, Üçdal Neşriyat, İstanbul tsz., I, 31; Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur’an-ı Kerîm’in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, Bimen Yayınevi, İstanbul tsz., I 10; Hasan Basri Çantay, *Kur’an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, Ahmed Said Matbaası, İstanbul 1962, I, 12; Talat Koçyiğit - İsmail Cerrahoğlu, *Kur’an-ı Kerîm Meal ve Tefsiri*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1985, I, 18; Celal Yıldırım, *Asrın Kur’an Tefsiri*, Anadolu Yayınları, İzmir tsz., I, 32-33; M. Zeki Duman, *Beyânu’l-Hak*, Fecr Yayınları, Ankara 2006, I, 31. Hayreddin Karaman vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, DİB Yayınları, Ankara 2006, I, 60-61.

⁵ Yazır, *a.g.e.*, I, 70.

le kelâm, felsefe ve tasavvufta, Allah'ın dışında kalan tüm varlıkları ifade eden önemli bir anahtar kavrama dönüşmüştür⁶. Bu durumun etkisiyle, kelimenin anlam içeriği “Allah'ın dışında kalan her şey” olarak şekillenmiş ve bu şekilde tanımlanması yaygınlık kazanmıştır. Bu yoruma odaklanmanın bir sonucu olarak da, “rabbu'l-âlemîn” ifadesinin tefsirinde “âlemîn” kelimesinin Kur'an'daki diğer kullanım örnekleri yeterince dikkate alınmamıştır.

Lügat ve Tefsirlerde Âlem/Âlemîn Kelimesine Verilen Anlam

Kur'an'da 73 defa ve istisnasız tamamı “âlemîn” şeklinde çoğul olarak geçen kelimenin tekili “âlem”dir. Bu kelimenin kökeni ve bu kökene bağlı olarak taşıdığı anlam hakkında fikir beyan edenlerin temelde iki yaklaşıma sahip olduğu görülmektedir⁷. *Birinci* yaklaşıma göre kelime, “bilmek” anlamındaki “ilm” kökünden türemiştir. Buna göre *âlem*, lügat anlamıyla “bir şeyin bilinmesini sağlayan şey” demektir⁸. Bütün varlıklar Allah'ın bilinmesini sağlayan birer unsur olduğundan, âlem kelimesi bütün bu varlıkları ifade eden bir isimdir⁹. *İkinci* yaklaşıma göre ise kelime, işaret, alâmet anlamındaki “alem” kökünden türemiştir¹⁰. Buna göre bütün varlıklar, Allah'ın

⁶ Bkz. İslam Ansiklopedisi, “Âlem” Maddesi, İstanbul 1989, II, 357-361.

⁷ el-Mâverdi, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut tsz., I, 54-55; el-Bağavî, *Me'âlimü't-Tenzil*, (Thk: Muhammed Abdullah en-Nemr vd.), Dâru Tibe li'n-Neşr ve't-Tevzî, Riyad 1417/1997, I, 52.

⁸ el-Cürânî, *et-Ta'rîfât*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1405, s. 188; el-Firûzâbâdî, *Basâiru Zevi't-Temyîz*, el-Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrut tsz., IV, 95; Ebu's-Su'ûd, *İrşâdu'l-Akli's-Selîm*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut tsz., I, 13; el-Beydâvî, *Envâru't-Tenzil*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1424/2003, I, 8.

⁹ el-Firûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1424/2003, s. 1140; el-Firûzâbâdî, *Basâiru Zevi't-Temyîz*, IV, 95; Ebu's-Su'ûd, *a.g.e.*, I, 13; el-Beydâvî, *a.g.e.*, I, 8.

¹⁰ İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-Vecz*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1413/1993, I, 60; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1412/1992, I, 35.

6 ▪ “*Âlemîn*” Kelimesinin Kur’an’daki Anlamı Üzerine

varlığına işaret ettiği için, *âlem* adını almıştır¹¹. Her iki bakış açısının da vardığı ortak nokta, “âlem” kelimesinin Allah’ın dışında kalan tüm varlıkları ifade eden bir isim olduğudur.

“Âlem” kelimesinin iştikakı ve buna bağlı olarak ifade ettiği anlam ile ilgili yaygın yaklaşım bu şekilde olmakla birlikte, lügatlere ve tefsir kaynaklarına baktığımızda farklı yorumlarla karşılaşmaktayız.

İlk Arapça lügat yazarı olarak bilinen **Halil b. Ahmed** (ö.175), *âlem* kelimesinin anlamını “insanlar” olarak açıklar ve bu anlamından dolayı da çoğulunun “âlemûn” şeklinde olduğunu belirtir¹². Halil b. Ahmed’in kelime için verdiği bu anlam, **Cafer es-Sâdık**’tan (ö.148) nakledilen, “âlem ile kastedilen yalnızca insanlardır” şeklindeki yorum¹³ ile de örtüşmektedir.

İki önemli lügat âlimi **Ferrâ** (ö.207) ve **Ebû Ubeyde**’ye (ö.209) göre *âlem* sadece akıl sahibi varlıklara delalet eder ve bunlar da insanlar, cinler ve meleklerden ibarettir. Buna göre âlem kelimesinin anlam içeriğinde hayvanlar yoktur¹⁴. Ebû Ubeyde yukarıdaki yorumunu teyit etmek üzere, *âlemîn* kelimesini “مخلوقين/yaratılmışlar” lafzıyla açıklar ve böylece akıl sahibi varlıklar için kulla-

¹¹ İbn Atiyye, *a.g.e.*, I, 60.

¹² el-Halil b. Ahmed, *Kitâbu’l-Ayn*, Dâru ve Mektebetü’l-Hilâl, Beyrut tsz., II, 153. Müellif, *âlem* kelimesini “et-tamş/الطمش” ile, “et-tamş” kelimesini ise “insanlar/الناس” şeklinde (el-Halil b. Ahmed, *a.g.e.*, VI, 641) açıklar.

¹³ ez-Zebidî, *Tâcu’l-Arûs*, Dâru’l-Fikr, Beyrut 1994/1414, XVII, 499; el-Âlûsî, *Rûhu’l-Me’ânî*, Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, Beyrut tsz., I, 79; Reşid Rızâ, *Tefsîru’l-Menâr*, el-Hey’etü’l-Mısriyyetü’l-Âmme li’l-Kitâb, Kâhire 1990, I, 42.

¹⁴ el-Kurtubî, *el-Câmi’ li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, Dâru Âlemi’l-Kütüb, Riyad 1423/2003, I, 138-139; el-Bağavî, *a.g.e.*, I, 52; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, Dâru’l-Ma’rife, Beyrut 1402/1982, I, 23; es-Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-Beyân*, Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, Beyrut 1422/2002, I, 111.

nılan çoğul formunu tercih eder¹⁵. **İbn Kuteybe** (ö.276) de, benzer bir yaklaşımla, *âlemîn* kelimesini, “ruh sahibi varlık grupları” şeklinde açıklayarak bunların da insanlar, cinler ve meleklerden oluştuğunu ve bunlardan her bir gruba da *âlem* denildiğini belirtir¹⁶.

Taberî (ö.310) ise, Fâtiha suresinde geçen *âlemîn* lafzının tefsiri bağlamında, söz konusu lafzın *âlem* kelimesinin çoğulu olduğunu ve bunun da kendi lafzından tekili olmayan ve farklı türdeki toplulukları ifade eden çoğul anlamlı bir kelime olduğunu belirtir. Ona göre, söz konusu toplulukların her bir grubuna *âlem* denildiği gibi, bu grupların farklı çağlarda yaşayanlarına da “şu çağın âlemi, şu zamanın âlemi” denir. Mesela “insan” türü bir âlemdir ve her bir zaman diliminde yaşayan insanlar da o zaman diliminin âlemdir. Aynı şekilde “cinler” tür olarak bir âlemdir, diğer varlık türleri birer âlemdir ve bunların farklı zaman dilimlerinde yaşayanları da kendi içine birer âlemdir¹⁷. Taberî bu yorumunu, İbn Abbâs ve Saîd b. Cübeyr’e dayandırır ve müfessirlerin genelinin de bu görüşte olduğunu belirtir¹⁸. Daha sonra Taberî, İbn Abbas’tan iki farklı yorum nakleder. Birinci yoruma göre “rabbu’l-âlemîn” ifadesinin anlamı, “Bütün yaratılmışların yani göklerin, yerlerin, bu ikisindeki ve bu ikisi arasındaki bilinen-bilinmeyen herkesin ve her şeyin sahibi” demektir. İkinci yoruma göre aynı ifadenin anlamı “İnsanların ve cinlerin Rabbi” demektir¹⁹. Sonraki müfessirler tarafından İbn Abbas’a nispet edilen yorum genellikle

¹⁵ Ebû Ubeyde, *Mecâzu’l-Kur’ân*, Mektebetü’l-Hâncı, Kahire tsz., I, 22.

¹⁶ İbn Kuteybe, *Garîbu’l-Kur’ân*, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 1398/1978, s. 38.

¹⁷ et-Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut 1420/2000, I, 143.

¹⁸ et-Taberî, *a.g.e.*, I, 143.

¹⁹ et-Taberî, *a.g.e.*, I, 144.

8 ▪ “*Âlemîn*” Kelimesinin Kur’an’daki Anlamı Üzerine

bu ikincisi olmuştur. Yine Taberî’de yer alan rivayetlere göre Sa’îd b. Cübeyr ve Mücâhid, İbn Abbâs’ın “İnsanların ve cinlerin Rabbi” şeklindeki ikinci yorumunu kabul etmekte, Katâde ise “Her tür (كل صنف) bir âlemdir” şeklinde yorum yapmaktadır²⁰.

Zeccâc (ö.311), “*O her şeyin Rabb’idir*”²¹ âyetinden yola çıkarak, “*Rabbu’l-âlemîn*” ifadesindeki *âlemîn* lafzının, “*Allah’ın yarattığı her şey*” anlamına geldiğini söyler²². **Sicistânî** (ö.330), kelimeyi önce *âlemîn* şekliyle ele alıp ona “varlık türleri/اصناف الخلق” anlamını verir; sonra bu varlıklardan her bir gruba da *âlem* denildiğini belirtir²³. **Nahhâs** (ö.338), İbn Abbas’ın “âlemîn” ifadesini “insanlar ve cinler” şeklinde tefsir ettiğini naklederek, dil bakımından en uygun olan görüşün bu olduğunu belirtir. Çünkü ona göre “âlemîn” formunda ancak akıllı varlıklara delalet eden kelimelerin çoğulu yapılıdır²⁴.

Ezherî (ö.370) ise, *âlem* kelimesini “*rabbu’l-âlemîn*” ifadesi bağlamında ele alır ve İbn Abbas’ın bu ifade hakkındaki “cinlerin ve insanların rabbi”, Katâde’nin ise “bütün varlıkların rabbi/رب الخلق كلهم” yorumlarını nakleder. Ezherî bu iki görüş arasından İbn Abbas’ın görüşünü tercih eder ve tercihinin gerekçesini şöyle izah eder: “İbn Abbas’ın görüşünün doğruluğuna şu ayet işaret etmektedir: ‘*Âlemîne uyarıcı olması için kuluna Furkân’ın indiren Allah yüceler yücesidir.*”²⁵ Zira Peygamber (sav) hayvanlara ve meleklerle değil, sadece cinlere ve

²⁰ et-Taberî, *a.g.e.*, I, 144-145.

²¹ el-En’âm 6/164.

²² ez-Zeccâc, *Me’âni’l-Kur’ân*, Dâru’l-Hadis, Kahire 1424/2004, I, 52.

²³ es-Sicistânî, *Garîbu’l-Kur’ân*, Dâru Kuteybe, Beyrut 1416/1995, s. 328.

²⁴ en-Nahhâs, *Me’âni’l-Kur’ân*, Câmiatü Ümmi’i-Kurâ, Mekke 1409, I, 60-61.

²⁵ el-Furkân, 25/1.

insanlara uyarıcı olarak gönderilmiştir.”²⁶. **Semerkandî** (ö.375) de, benzer bir yaklaşımla, *âlemin* kelimesinin anlamını insanlar, melekler ve cinlerden oluşan ve kendilerine hitap edilebilir bir akla sahip bulunan ruh sahibi varlıklar olarak açıklar²⁷. **İbn Fâris** (ö.395) ve **Cevherî**’nin (ö.398) ise, kelimeyi “varlık türleri” olarak açıklayarak ona daha geniş bir anlam yükledikleri görülür²⁸. **Sa’lebî** (ö.427) de, “Rabbu’l-âlemîn” ifadesini tefsir ederken, âlemîn kelimesini “bütün varlıklar/الخلق اجمعين” olarak açıklar ve kelimenin nicelik boyutu ile ilgili çok sayıda rivayet nakleder²⁹.

Mâverdî (ö.450), *âlem* kelimesinin anlamı konusunda üç görüşün olduğunu söyleyerek kendinden önceki yorumların bir nevi özetini sunar. Birinci görüş: Âlem, melekler, cinler ve insanlardan oluşan akıl sahibi varlıklar demektir. Bu görüş İbn Abbâs’a aittir. İkinci görüş: Âlem, dünya ve içindekiler demektir. Üçüncü görüş: Âlem, Allah’ın dünya ve ahirette yaratmış olduğu her şey demektir. Bu son görüş ise Zeccâc’a aittir³⁰.

Dâmeğânî (ö.478), âlemîn lafzını sadece Kur’an merkezli ele alır ve orada beş farklı anlamda kullanıldığını belirterek âyetlerden örnekler verir. Onun tespitine göre bu beş anlam şu şekildedir: 1. İnsanlar ve cinler. 2. Aynı zaman diliminde yaşayan insanlar. 3. Âdem’in soyundan kıyamete kadar doğacak herkes. 4. Nuh’tan sonra yaşayanlar. 5. Ehl-i Kitab³¹. Dâmeğânî’nin âlemîn lafzı

²⁶ el-Ezherî, *Tehzibü’l-Lüga*, Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, Beyrut 2001, II, 252.

²⁷ es-Semerkandî, *Bahru’l-Ulûm*, Dâru’l-Fikr, Beyrut tsz., I, 41.

²⁸ İbn Fâris, *Mu’cemu Mekâyisi’l-Lüga*, Dâru’l-Fikr, Beyrut 1399/1979, IV, 110; el-Cevherî, *es-Sihâh*, Dâru’l-İlm li’l-Melâyîn, Beyrut 1407/1987, V, 1991.

²⁹ es-Sa’lebî, *a.g.e.*, I, 109-112.

³⁰ el-Mâverdî, *a.g.e.*, I, 54-55.

³¹ ed-Dâmeğânî, *Kâmûsu’l-Kur’ân*, Dâru’l-İlm li’l-Melâyîn, Beyrut 1985, s. 331-332.

10 ▪ “Âlemîn” Kelimesinin Kur’an’daki Anlamı Üzerine

ile ilgili yaptığı bu tespitlere bakıldığında görünen şu ki, o, ilk örnek grubuna girecek ayetlerdeki âlemîn kelimelelerine “insanlar ve cinler” anlamını, diğerlerinin tamamına ise “insanlar” anlamını vermektedir.

Zemahşerî’ye (ö.528) göre ise *âlem*, melekler, insanlar ve cinlerden oluşan akıl sahibi varlıklar için kullanılan bir isimdir³².

Görüldüğü üzere, Halil b. Ahmed’den Zemahşerî’ye kadar devam eden süreçte yer alan lügat ve tefsir âlimlerinin, *âlem* kelimesinin ifade ettiği anlam ile ilgili tercihleri iki yönde olmuştur. Buna göre “âlem”, “Allah dışında kalan bütün varlıklar”ı veya “Akletme yeteneğine sahip varlık türleri”ni ifade etmektedir. İkinci görüşü tercih edenlere göre söz konusu varlıklar, “insanlar” veya “insanlar ve cinler” ya da “insanlar, cinler ve melekler” olabilir. Yukarıda verdiğimiz bilgiler ışığında, söz konusu âlimler arasından ikinci görüşü tercih edenlerin çoğunlukta olduğunu da belirtmek gerekir. Ancak aşağıda görüleceği üzere, Râğib el-İsfahânî (ö.540) ile başlayan süreçle birlikte birinci yorumun felsefî ve kelimî içerik de kazanarak ön plana çıktığına, ikinci yorum kapsamına giren yaklaşımlara ise sadece talî düşünceler olarak işaret edildiğine tanık olmaktadır.

Râğib el-İsfahânî (ö.540), *âlem* kelimesini “Felek ve içerdiği cevher ve arazlar için kullanılan bir isim” olarak açıklar ve kelimenin “âlemîn” şeklinde akıllı varlıklar için kullanılan çoğul biçimini de, insanın bu varlıklar arasında yer alışıyla izah eder. Buna göre, insanın yer aldığı varlık gruplarını anlatan bir kelimenin çoğulu “ون” ekiyle yapılır³³. İsfahânî’den sonra gelen lügat müellifleri-

³² ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, Beyrut tsz., I, 54.

³³ er-Râğib el-İsfahânî, *el-Müfredât*, Dâru’l-Ma’rife, Beyrut 1426/2005, s. 348-349.

nin ve müfessirlerin büyük oranda ondan etkilendiği görülmektedir. Bunlardan bir kısmı *âlemîn* lafzını “Allah’ın dışında kalan bütün varlıklar” olarak yorumlarken³⁴ bir kısmı da Isfahâni’de olduğu gibi kelimeyi cevher ve araz gibi felsefi/kelamî kavramlarla tanımlamaktadır³⁵. Yalnız **Ebû Hayyân**’ın (ö.745) bu çizginin dışında kaldığını söyleyebiliriz. Zira o, “rabbu’l-âlemîn” ifadesindeki âlemin kelimesinin “sadece mükellef varlıklar için kullanıldığı” yorumunu tercih eder. Ebû Hayyân, “*Bunda bilenler (âlimîn) için işaretler vardır*”³⁶ ayetinde geçen ve cumhür tarafından “âlemin” şeklinde okunan kelimenin Hafs tarafından “âlimîn” şeklinde okunuşunun da bu manaya işaret ettiğini belirtir³⁷.

Râğıb el-Isfahâni’den sonra, kelimenin tanımına “cisim, cevher, araz” gibi kelâm ve felsefe disiplinlerinin temel kavramlarının da dâhil olduğu dikkat çekmektedir. Bu durum da gösteriyor ki, artık *âlem* kelimesi ile ilgili anlam arayışları Kur’an merkezli olmaktan çıkmış, kelime kelamî/felsefi bir kavram olarak tanımlanır hale gelmiştir. Râğıb el-Isfahâni ve sonrası lügat ve tefsir kaynaklarında ön plana çıkan bu tanım, âlem kelimesinin anlam içeriğini belirlemede hâkim konuma gelmiştir. Kelime hakkında oluşmuş bu hâkim kanaati özetler mahiyette,

³⁴ İbn Atiyye, *a.g.e.*, I, 60; er-Râzi, *Mefâtihu’l-Ğayb*, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 1421/2000, I, 18; el-Kurtubi, *a.g.e.*, I, 138-139; İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, Dâru’l-Fikr, Beyrut, 1410/1990, XXII, 420; el-Hâzin, *Lübâbü’t-Te’vîl*, Dâru’l-Fikr, Beyrut 1399/1979, I, 21; İbn Kesîr, *a.g.e.*, I, 23; el-Cürcânî, *et-Ta’rifât*, Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, Beyrut 1405, s. 188; es-Se’âlibî, *el-Cevâhiru’l-Hisân*, Müessesetü’l-A’lemî li’l-Matbû’ât, Beyrut tsz., I, 23; Ebu’s-Su’ûd, *a.g.e.*, I, 13; eş-Şevkânî, *Fethu’l-Kadîr*, Dâru’l-Fikr, Beyrut tsz, I, 21.

³⁵ el-Beydâvî, *a.g.e.*, I, 8; en-Nesefî, *Medâriku’t-Tenzîl*, Dâru’n-Nefâis, Beyrut 1416/1996, I, 34; el-Firûzâbâdî, *el-Kâmûsu’l-Muhîd*, s. 1140; el-Firûzâbâdî, *Basâiru Zevi’t-Temyîz*, IV, 95; el-Âlûsî, *a.g.e.*, I, 78.

³⁶ er-Rûm 30/22.

³⁷ Ebû Hayyân, *a.g.e.*, I, 35.

12 ▪ “Âlemîn” Kelimesinin Kur’an’daki Anlamı Üzerine

Diyanet İslam Ansiklopedisi’nde *âlem*, felsefî, kelimî ve tasavvufî bir kavram olarak ele alınmış ve şöyle tanımlanmıştır: “Duyu ya da akıl yoluyla kavranabilen veya mevcudiyeti düşünülebilen, Allah’ın dışındaki varlık ve olayların tamamı.”³⁸ *Âlem* kelimesi üzerinde egemen hale gelmiş olan bu tanımlamanın, artık Kur’an’da geçen “رب العالمين” ifadesinin nasıl anlaşılacağını da büyük ölçüde belirlediğini ve yine bu tanımın kelime üzerinde kurduğu otoritenin, ilk dönem müfessirleri ve lügat âlimlerinin çoğu tarafından kabul edilen “akıl sahibi varlıklar” şeklindeki tanımı neredeyse devre dışı bıraktığını söyleyebiliriz.

Âlemîn Kelimesinin Kur’an’daki Kullanımı

Kur’an’da 42 defa geçen “rabbu’l-âlemîn” ifadesinde yer alan “âlemîn” kelimesinin ne anlama geldiğini tespit amacıyla başvurduğumuz tefsir ve lügat kaynakları, görüldüğü üzere, bizi kesin bir sonuca ulaştırmaktan uzak bulunmaktadır. Zira âlemîn kelimesinin bütün varlıkları mı, yoksa insanlar, cinler ve meleklerden oluşan akıllı varlık türlerini mi, ya da akıllı varlıklar arasından sadece insanları mı ifade ettiği konusunda tereddüt oluşmuştur. Bu görüşler arasından herhangi birini tercih etmek için, tercihe temel teşkil edecek sağlam bir veriye ihtiyaç bulunmaktadır. İşte bu noktada, kelimenin Kur’an’daki kullanım örnekleri üzerinde yapılacak karşılaştırmalı bir incelemenin, meselenin çözümüne katkı sağlayacağını düşünüyoruz. Kur’an’da bir veya iki defa geçen nadir kelimeler söz konusu olduğunda bu yöntemin uygulanması belki mümkün olmayabilir. Ancak “âlemîn” kelimesinin, 42 defa geçen “rabbu’l-âlemîn” ifadesi dışında 31 farklı ayette yer alması, bize karşılaştırma

---

³⁸ İslam Ansiklopedisi, “*Âlem*” Maddesi, İstanbul 1989, II, 357-361.

imkânını fazlasıyla sunmaktadır. Söz konusu ayetleri, içerik bakımından tasnif ederek ele almamız, durumun daha net görülmesi açısından uygun düşecektir.

1. İsrailoğulları ve “âlemîn”: Altı ayette, Allah’ın tarihte İsrailoğulları’na olan lütuf ve ihsanından bahisle, onların “âlemîn”e nasip olmayan nimetlere mazhar oldukları hatırlatılır. Bu ayetlerde İsrailoğulları ile *âlemîn* arasında bir karşılaştırma yapılmaktadır. Dolayısıyla, *âlemîn* ile kastedilenlerin İsrailoğulları dışında kalan diğer insan toplulukları olduğu açıktır. Bu gruptaki ayetlere, Bakara suresindeki şu ayeti örnek vermek yeterli olacaktır:

*“Ey İsrailoğulları! Size sunmuş olduğum nimetimi ve size **diğer insanlardan** daha üstün bir konum lütfettiğimi (وَأَنِي فَضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ) hatırlayın.”*³⁹

2. Peygamberler, peygamber aileleri ve “âlemîn”: Bir ayette, bazı peygamberler ve peygamber ailelerinin, Allah’ın kendilerine verdiği ayırt edici nitelikler ve lütuflar sebebiyle “âlemîn”den yani diğer insanlardan farklı ve seçkin bir konumda oldukları hatırlatılır:

*“Allah Âdem’e, Nûh’a, İbrahim ailesine ve İmrân ailesine **diğer insanlardan** daha seçkin bir konum lütfetmişti (اصْطَفَى ... عَلَى الْعَالَمِينَ).”*⁴⁰

Yine En’âm suresinin 84, 85 ve 86. ayetlerinde birçok peygamberden bahsedilir ve 86. ayetin sonunda adı geçen peygamberler “âlemîn” ile yani diğer insanlarla karşılaştırılır:

*“Hepsine de **diğer insanlardan** daha üstün bir konum lütfettik (فَضَّلْنَا عَلَى الْعَالَمِينَ).”*⁴¹

³⁹ el-Bakara 2/47. Diğer ayetler: el-Bakara 2/122; el-Mâide 5/20; el-A’raf 7/140; ed-Duhân 44/32; el-Câsiye 45/16.

⁴⁰ Âl-i İmrân 3/33.

⁴¹ el-En’âm 6/86.

3. Hz. Meryem ve “âlemîn”in hanımları: Bir ayette Hz. Meryem’e *âlemîn*in hanımlarına göre daha seçkin bir konum verildiğinden bahsedilir. Burada Hz. Meryem, diğer hanımlarla karşılaştırılmaktadır. Söz konusu hanımların diğer insanların hanımları olduğu açıktır:

“Melekler şöyle demişlerdi: Ey Meryem! Allah seni seçti, seni tertemiz eyledi ve sana **diğer insanların hanımlarından** (على نساء العالمين) daha seçkin bir konum lütfetti.”⁴²

4. Hz. Meryem ve oğlunun “âlemîn” için bir mucize oluşu: Hz. Meryem ve Hz. İsa’nın olağan dışı durumları mucizevî bir nitelik taşımaktadır. Mucize ise, insanlara yönelik mesaj taşır. Dolayısıyla aşağıdaki ayette yer alan *âlemîn* kelimesiyle insanların kastedildiği gayet açıktır:

“İrzini koruyan Meryem’e gelince, biz ona ruhumuzdan üflemiş, onu ve oğlunu **insanlar** için bir mucize (آية (للعالمين) kılmıştık.”⁴³

5. Hz. İsa’nın duası ve “âlemîn”: Mâide suresi 114. ayette, Hz. İsa’nın, gökten bir sofranın indirilmesi için Allah’a dua ettiği aktarılır. 115. ayette ise, böyle bir mucizevî nimete rağmen inkar edenlere karşı Allah’ın nasıl karşılık vereceği belirtilir:

“Allah şöyle dedi: Onu size indireceğim ama bundan sonra içinizde kim inkâr ederse bilsin ki, **insanlardan** hiç kimseye (أحدًا من العالمين) etmediğim bir azap ile ona azap ederim.”⁴⁴

6. Hz. Nuh’un gemisinin “âlemîn” için bir ibret oluşu: Hz. Meryem ve Hz. İsa’nın durumlarının insanlar

⁴² Âl-i İmrân 3/42.

⁴³ el-Enbiyâ 21/91.

⁴⁴ el-Mâide 5/115.

için bir mucize oluşu gibi, Hz. Nûh'un gemisi sayesinde bir kısım insanların kurtuluşu ve bir kısmının helak oluşu da sonradan gelen insanlar için bir mucize ve ibret niteliği taşımaktadır:

“Onu ve gemide bulunanları kurtarmış ve onu **insanlar** için bir ibret vesilesi (آية للعالمين) yapmıştk.”⁴⁵

Başka bir ayette de yine Hz. Nûh ile ilgili olarak şöyle denir:

“**İnsanlık** içinde Nûh'a selâm olsun! (سَلَامٌ عَلَى نُوحٍ فِي الْعَالَمِينَ)”⁴⁶

7. Hz. Lût'un kavmi ve “âlemîn”: İki ayette Hz. Lût'un kendi kavmine yaptığı uyarıdan söz edilir. Büyük oranda aynı lâfzî yapıya sahip bu iki ayete göre, Hz. Lût'un kavmi, *âlemînden* hiç kimsenin yani hiçbir insanın yapmadığı bir çirkinliği yapmaktadır. İşte bu iki ayetten biri:

“Lût, kavmine şöyle demişti: Sizden önce **insanlardan** hiçbir kimsenin (أحدٍ من العالمين) işlemediği bir çirkinliği mi sergileyeceksiniz?”⁴⁷

Diğer bir ayette ise yine Hz. Lût, halkının işlediği bu çirkinliğe karşı onları şöyle uyarır:

“**İnsanlar** içinden erkeklere mi yöneliyorsunuz (أَتَأْتُونَ الذَكَرَانَ مِنَ الْعَالَمِينَ)? Hem de Rabbinizin sizin için yarattığı eşlerinizi bırakarak! Gerçekten de siz haddi aşmış bir topluluksunuz.”⁴⁸

Bir başka ayette ise Hz. Lût, yanındaki misafirlere sataşmak isteyen insanları yalvarırcasına uyarır. Onlar ise, yüzüstülük tavrı göstererek Hz. Lût'a şöyle derler:

⁴⁵ el-Ankebût 29/15.

⁴⁶ es-Sâffât 37/79.

⁴⁷ el-A'râf 7/80. Diğer ayet: el-Ankebût 29/28.

⁴⁸ eş-Şu'arâ 26/165-166.

“Dediler ki: Biz senin **insanların** işine karışmanı yasaklamamış mıydık (أولم ننهك عن العالمين)?”⁴⁹

Daha sonra, helak edilen kavminin arasından kurtarılan Hz. Lût, Hz. İbrahim gibi, âlemîn için yani insanlar için bereketli kılınan bir bölgeye yerleştirilir:

“Onu ve Lût’u **insanlar** için bereketler var ettiğimiz (التي باركنا فيها للعالمين) bir bölgeye yerleştirdik.”⁵⁰

8. Kur’an’ın “âlemîn” için bir hatırlatma oluşu:

Beş ayette, ilahî mesaja karşı olumsuz tavır takınan müşriklere, Kur’an’ın çağrısının “âlemîn” için bir hatırlatma olduğu vurgusu yapılır. Kur’an’ın muhatabı insan olduğuna göre, âlemîn kelimesi, Kur’an vasıtasıyla kendilerinde hatırlatmada bulunulan varlık türünü yani insanları ifade etmektedir. Bu ayetlerden vereceğimiz bir örnek konunun izahı için yeterli olacaktır:

“De ki: Bu davetime karşılık sizden hiçbir karşılık beklemiyorum. Bu Kur’an sadece, **insanlar** için bir hatırlatmadır (ذَكَرَىٰ لِلْعَالَمِينَ).”⁵¹

Söz konusu ayetlerin bir benzeri de Müddessir suresinde geçer. Ancak burada, “âlemîn” kelimesinin yerini “beşer” kelimesi almıştır. Bu ayet, yukarıdaki ayette geçen *âlemîn* kelimesini tefsir eder niteliktedir:

“Bu mesajlar sadece, insanlık için bir hatırlatmadır (ذَكَرَىٰ لِلْبَشَرِ).”⁵²

9. Hz. Peygamberin “âlemîn” için bir uyarıcı

oluşu: Kur’an tüm insanlar için bir hatırlatma olduğu gibi Hz. Peygamber de tüm insanlar için bir uyarıcıdır. Bu husus aşağıdaki ayette *âlemîn* kelimesi ile anlatılmıştır:

⁴⁹ el-Hicr 15/70.

⁵⁰ el-Enbiyâ 21/71.

⁵¹ el-En’âm 6/90. Diğer ayetler: Yûsuf 12/104; Sâd 38/87; el-Kalem 68/52; et-Tekvîr 81/27.

⁵² el-Müddessir 74/31.

“**İnsanlara** uyarıcı olması için (لِيَكُونَ لِلْعَالَمِينَ نَذِيرًا), Furkân’ı kuluna indiren Allah yüceler yücesidir.”⁵³

10. Hz. Peygamberin “âlemîn” için bir rahmet oluşu: Aşağıdaki ayet, yukarıdaki ayet ışığında değerlendirilirse, yine *âlemîn* ile kastedilenin insanlar olduğu anlaşılacaktır:

“Biz seni **insanlığa** rahmet olmak üzere (رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ) gönderdik.”⁵⁴

11. Kâbe ve “âlemîn”: Kâbe insanlar için kurulmuş olan ilk kutsal evdir ve bu evin varlık sebeplerinden biri de, dinî bir sembol olarak “âlemîn”e yani insanlara yol göstermesidir:

“Bereket kaynağı olmak ve **insanlara** yol göstermek üzere (هُدًى لِلْعَالَمِينَ), insanlar için kurulmuş olan ilk kutsal ev Mekke’de olandır.”⁵⁵

12. Allah’ın “âlemîn”e muhtaç olmadığı: İki ayette Allah’ın *âlemîne* muhtaç olmadığı belirtilir. Birinci ayette, Allah insanları hacca davet etmektedir. Eğer onlar bu daveti kabul etmezlerse, O’nun onlara muhtaç olmadığı belirtilmektedir. İkinci ayette ise, cihat eden kimse- nin bunu kendisi için yaptığı, Allah’ın ise onların cihadına muhtaç olmadığı belirtilmektedir:

“Gücü yetenler için Beyt’i hacetmek Allah’ın insanlar üzerindeki bir hakkıdır. Kim bunu inkâr ederse bilsin ki Allah **hiç kimseye** muhtaç değildir (فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ).”⁵⁶

“Kim cihat edecek olursa, bilsin ki o kendisi için cihat etmektedir. Allah **hiç kimseye** muhtaç değildir (إِنَّ اللَّهَ

⁵³ el-Furkân 25/1.

⁵⁴ el-Enbiyâ 21/107.

⁵⁵ Âl-i İmrân 3/96.

⁵⁶ Âl-i İmrân 3/97.

(لَعْنِي عَنِ الْعَالَمِينَ).⁵⁷

13. Allah’ın “âlemîn”e haksızlık etmeyeceği: Âl-i İmrân suresi 106 ve 107. ayetlerde cehennem ve cennet ehlinden bahsedilir ve 108. ayette de insanların kendi olumsuz geleceklerini kendilerinin hazırladığına dikkat çekmek üzere Allah’ın *âlemîne* yani insanlara haksızlık etmeyeceği vurgulanır:

“Bunlar Allah’ın ayetleridir. Onları sana gerçeğin bir ifadesi olarak okumaktayız. Allah **hiç kimseye** haksızlık yapmak istemez (وَمَا اللَّهُ يُرِيدُ ظَلْمًا لِلْعَالَمِينَ).⁵⁸”

14. Allah’ın “âlemîn”e karşı lütuf sahibi oluşu: Bir ayette, Allah’ın zalimlerin zulmüne bir kısım insanlar eliyle engel olarak yeryüzüne bozgunculuğun egemen olmasına fırsat vermediğinden bahsedilir. Bu durumun Allah’ın *âlemîne* yani insanlara bir lütfu olduğuna dikkat çekilir:

“Eğer Allah bir kısım insanları diğerlerine karşı korumamış olsaydı, yeryüzünde bozgunculuk egemen olurdu. Ancak Allah **insanlara** karşı lütuf sahibidir (وَلَكِنَّ اللَّهَ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْعَالَمِينَ).⁵⁹”

15. Son olarak âlemîn kelimesi, “sudûru’n-nâs”⁶⁰ örneğine benzer bir tarzda, “sudûru’l-âlemîn” terkibi içinde yer alır. Bu terkinin ifade ettiği şey, aşağıdaki ayette açıkça görüleceği üzere insanlardır:

“Allah’a inandık diyen bazı insanlar vardır. Ancak onlar, Allah uğrunda bir sıkıntıya uğradıklarında, insanların işkencesini Allah’ın azabı gibi değerlendirirler. Eğer Rabbinden bir zafer nasip olursa, biz sizinle birlikteyiz, derler. Oysa Allah **herkesin** kalbinde bulunanı en iyi bilen

⁵⁷ el-Ankebût 29/6.

⁵⁸ Âl-i İmrân 3/108.

⁵⁹ el-Bakara 2/251.

⁶⁰ en-Nâs 110/5.

*değil mi (أوليس الله بأَعْلَمَ بِمَا فِي صُدُورِ الْعَالَمِينَ)؟*⁶¹

Kur'an'da "rabbu'l-âlemîn" terkininin dışında, farklı ayetlerde yer alan "âlemîn" kelimesinin geçtiği tüm bu örneklerden ortaya çıkan sonuç řu ki, "âlemîn" kelimesi yerine göre "insanlar", "tüm insanlar", "herkes", "hiç kimse" vb. ifadelerle çevirisi yapılabilecek bir anlam içeriğine sahiptir. Bütün bu ayetlerde "insanlar" anlamını açıkça ifade eden kelimenin, "rabbu'l-âlemîn" ifadesi söz konusu olduğunda "Allah'ın dışındaki bütün varlıklar" anlamını ifade etmesi, Kur'an bütünlüğü açısından makul gözükmemektedir. Bu açıdan "rabbu'l-âlemîn" ifadesine yeniden baktığımızda, onu "tüm insanlığın Rabbi" şeklinde anlamının ve Türkçeye bu şekilde çevirmenin doğru olacağını söyleyebiliriz.

Bu arada, kaynağa aidiyeti noktasında sıhhat derecesi Kur'an düzeyinde olmasa da, hadis metinlerinde, Kur'an'da geçen kelimelerin otantik anlamlarını tespite katkı sağlayacağını düşünerek, üzerinde durduğumuz kelimenin hadislerde geçen örneklerini de gözden geçirmek istiyoruz.

Hadislerde Âlem/Âlemîn Kelimesi

Hadislerde "âlem/âlemîn" kelimesi, "rabbu'l-âlemîn" terkininin dışında müstakil olarak sekiz farklı hadis metni içerisinde geçmektedir⁶². Kelime, tekil haliyle İbn Hanbel'in Müsned'inde ve Buhâri'nin Sahih'inde olmak üzere sadece iki hadiste yer almaktadır. Bunlardan birincisine göre, Hz. Peygamber içki konusunda řu uyarıda bulunur:

---

⁶¹ el-Ankebût 29/10.

⁶² Arent Jean Wensinck, *el-Mu'cemu'l-Müfehres li-Elfâzı'l-Hadisi'n-Nebevî*, Leiden 1936, IV, 337.

“Ğubeyrâ⁶³ içmekten sakının! Çünkü o, **insanlar** tarafından tüketilen içkinin (خَمْرُ الْعَالَمِ) üçte birini oluşturur.”⁶⁴

Kelimenin tekil kullanımının diğer örneği ise, Buhari’nin Sahih’inde Ammâr b. Yâsir’dan nakledilen bir söz içinde yer alır: بَدَلُ السَّلَامِ لِلْعَالَمِ : “Selamı **herkese** yaymak.”⁶⁵ Aynî’nin, ifadede geçen âlem kelimesi için yaptığı “tanıdığın tanımadığın tüm insanlar” şeklindeki izahına, tespitimize katkı sağlayıcı bir bilgi olarak işaret etmek gerekir⁶⁶.

Kelimenin çoğul şekli olan “âlemîn” ise altı hadis metninde geçer. Bu hadislerle bakıldığında, kelimenin yine “insanlar” anlamında kullanıldığı görülmektedir:

1. Sahabe Hz. Peygambere, “Sana nasıl salât edeceğiz?” diye sorduğunda, o şöyle cevap verir:

“Şöyle deyiniz: Allahum! Muhammed’e ve Muhammed ailesine salât eyle. **Tüm insanlık** içinde (فِي الْعَالَمِينَ) İbrahim’e lütfettiğin bereket gibi Muhammed ve Muhammed ailesine de bereket lütfet. Sen övgüye layıksın, sen yücesin.”⁶⁷

2. Hz. Peygamber cennetin genişliği hakkında şu izahı yapar:

“Cennetin yüz derecesi vardır. Eğer **tüm insanlar**

⁶³ Ğubeyrâ: Mısırdan üretilen Habeş bölgesi içkisi. Bk. el-Cevherî, a.g.e., II, 765.

⁶⁴ Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992, III, 422.

⁶⁵ el-Buhârî, es-Sahih, “İman”, 20, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992, I,12.

⁶⁶ el-Aynî, Umdetü’l-Karî, Şirketü Mektebeti ve Matbaati Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâdihî, Mısır 1392/1972, I, 226.

⁶⁷ Müslim, “Salât” 65, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992, I, 305; Tirmizî, “Tefsîru Sûreti’l-Ahzâb”, 23, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992, V, 359; Nesâî, “Sehu”, 49, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992, III, 45-46; İbn Mâce, “İkâme”, 25, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992, I, 293; Muvatta, “Sefer”, 67, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992, I, 164; Ahmed b. Hanbel, a.g.e., V, 274.

(العالمين) bunlardan birine girecek olsa onların hepsini içine alır.”⁶⁸

3. Hz. Peygamber zamanında bir Müslüman ile bir Yahudi tartışır. Müslüman “Muhammed’i *âlemîn* içinde seçkin kılan Allah’a yemin olsun” diye yemin ederken, Yahudi “Musa’yı *âlemîn* içinde seçkin kılan Allah’a yemin olsun” diye yemin eder⁶⁹. Aynı olayın benzer ifadelerle nakledildiği diğer bir rivayette *âlemîn* kelimesinin yerini *beşer* kelimesinin almış olması⁷⁰, bu konudaki kanaati-mizi destekleyen önemli bir göstergedir.

4. Bir hadiste de, Enbiyâ 21/74’de geçtiği üzere, Hz. Peygamber’in tüm insanlara rahmet olarak gönderilmiş olduğu hususu yer alır. Hadiste bu manayı ifade etmek üzere *âlemîn* kelimesi geçer⁷¹.

5. Hz. Peygamber ahiret ahvalinden bahsederken, bir grup insanın hiçbir ameli ve hayrı olmaksızın cennete gireceğini söyler. Bu insanlar, kendilerine verilen cennet imkânları karşısında şaşkınlıklarını ifade etmek üzere “Ey Rabbimiz! **İnsanlardan hiç kimseye** (احدا من العالمين) *vermediğin şeyleri bize verdin!*” derler⁷².

6. Son olarak, bir hadiste Mâide 5/115’de geçen ifadeye benzer biçimde, *âlemînden* hiç kimseye yapılmayan bir azaptan söz edilir⁷³.

Görüldüğü üzere, âlem/âlemîn kelimesinin hadislerde yer alış şekli ve ifade ettiği anlam, Kur’an’da ifade

⁶⁸ Tirmizî, “Cennet”, 4, IV, 676; Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, III, 29.

⁶⁹ Buhari, “Husûmât”, 1, III, 88; “Enbiyâ”, 31, IV, 131; “Rikâk”, 43, VII, 193; “Tevhîd”, 31, VIII, 192; İbn Hanbel, II, 264.

⁷⁰ Buhari, “Husûmât”, 1, III, 89; “Enbiyâ”, 35, IV, 133.

⁷¹ Ebû Dâvûd, “Sünnet”, 10, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992, V, 41; Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, V, 257, 265, 268, 437.

⁷² Müslim, “İman”, 81, I, 171.

⁷³ Buhârî, “Tevhîd”, 35, VIII, 199; Müslim, “Tevebe”, 4, III, 2110; el-Muvatta, “Cenâiz”, 16, I, 240.

ettiği anlam ile paralellik arz etmektedir.

Sonuç

Başta da ifade ettiğimiz üzere, kelimelerin gerçek anlamı pratik kullanımda ortaya çıkar. Kelimelerin kullanım alanı değiştikçe, özellikle de zaman içinde farklı düşünce sistemlerine ait kavramlara dönüştükçe yansıttıkları anlamda önemli değişimler görülür. Buna göre, bir kelimenin Kur’an’da ne anlama geldiğini tespit etmek, o kelimenin kullanım alanı olan Kur’an metnini merkeze alan bir incelemeyi zorunlu kılar. Bu husus dikkate alınmaz da, kelimelerin Kur’an metninin oluşum sürecinden sonra ortaya çıkan düşünce sistemleri içerisinde kazandığı yeni anlamlar esas alınarak Kur’an anlaşılmasına çalışılırsa ciddi yanılgılar ortaya çıkabilir.

Rabbü’l-âlemîn ifadesindeki “âlemîn” kelimesinin ifade ettiği anlamı tespit amacıyla yaptığımız bu çalışma bize gösterdi ki, lügat âlimlerinin ve müfessirlerin çoğu, söz konusu kelimeyi Kur’an bütünlüğü içinde ele almayı ihmal etmişlerdir. Öyle anlaşılıyor ki onların bir kısmı, kelimenin sadece *rabbü’l-âlemîn* ifadesindeki kullanımına odaklanmışlar ve kelimenin Arapça dil kuralları açısından akıllı varlıklar için kullanılan çoğul formunda oluşunu dikkate alarak onun anlam alanına insanları, cinleri ve melekleri dâhil etmişlerdir. Râğıb el-İsfehânî’nin *âlem* kelimesi için yaptığı “felek ve içerdiği cevher ve arazlar için kullanılan bir isim” şeklindeki kelâmî içerikli tanımla birlikte, Kur’an’a ait bir kelimeye özellikle kelâm penceresinden bakma süreci başlamıştır. Râğıb el-İsfehânî’nin, Kur’an’a ait bir kelimeyi açıklamak isterken, kelâm alanına ait bir kelimenin tanımını yaptığı göz ardı edilmiş ve onu takip eden müfessirlerin ekseriyeti bu tanımın etkisi altında kalmışlardır. Bundan dolayıdır ki, *âlemîn* kelime-

sine, “Allah’ın dışında kalan bütün varlıklar” anlamını vermeyi tercih etmişlerdir. Bu yorumu ön plana çıkararak, Kur’an bütünlüğünü dikkate almak bir yana, kelimenin uğradığı anlam değişimini de dikkate almaksızın, kelâmî, felsefî ve tasavvufî bir anlam içeriğini Kur’an’a ait bir kelimeye yüklemişlerdir.

Oysa müfessirler Kur’an’ın iç bütünlüğünden hareketle *âlemîn* kelimesini anlama yolunu tercih etselerdi, gerekli verinin bizzat orada mevcut olduğunu görmeleri hiç zor olmayacaktı. Fatıha suresini tefsir eden bir müfessirin, *rabbü’l-âlemîn* terkibine sıra geldiğinde, *âlemîn* kelimesinin yer aldığı tüm ayetleri dikkatle incelemesi yeterli olacaktı. Nitekim kelimenin *rabbü’l-âlemîn* terkiбинin dışında kalan 31 farklı ayetteki kullanım örnekleri, bu kelimenin “insanlar” anlamında olduğunu açıkça göstermektedir. Söz konusu ayetlerde “insanlar”ı ifade eden kelimenin, *rabbü’l-âlemîn* terkiбинde farklı bir anlama delalet ettiğini söyleyebilmek, ancak Kur’an’ın bu tanıklığını kayıtlayacak güçlü bir delil ile mümkün olacaktır.

Bütün bu değerlendirmelerin sonunda, *âlem* kelimesinin anlamını “insanlar” olarak açıklayan lügat âlimi Halil b. Ahmed ile *rabbü’l-âlemîn* ifadesindeki *âlemîn* kelimesine aynı anlamı veren Cafer es-Sâdık⁷⁴, Ebû Mu’âz en-Nahvî⁷⁵ ve el-Hüseyn b. el-Fadl’ın⁷⁶ isabet etmiş olduğunu söyleyebiliriz. İbn Âşûr’un ifadesiyle, Arapçada *âlem* kelimesinin Allah dışındaki bütün varlıklar için kullanımı yoktur; kelime sadece kelâm âlimlerinin “âlem hâdis-tir/sonradan var olmuştur” şeklindeki sözlerinde yer alan

---

⁷⁴ ez-Zebidî, *a.g.e.*, XVII, 499; el-Âlûsî, *a.g.e.*, I, 79; Reşid Rızâ, *a.g.e.*, I, 42.

⁷⁵ es-Sa’lebî, *a.g.e.*, I, 111-112.

⁷⁶ es-Sa’lebî, *a.g.e.*, I, 111-112.

bir ıstılahtır⁷⁷. Ömer Rıza Doğrul’un kelime hakkındaki izahı da, bu yaklaşıma paralellik arz etmektedir. Ona göre “Rabbü’l-âlemîn” ifadesi “Yeryüzündeki bütün milletlerin Rabbi” manasında tercüme edilmelidir. Çünkü bu ifade, İslam nazarında Allah’ın herhangi bir millet veya kabilenin Allah’ı olmadığı, bu dünyadaki bütün milletlerin Allah’ı olduğunu belirtmektedir⁷⁸.

Son olarak şunu da belirtmek gerekir ki, Allah kendisini “rabbu’l-âlemîn” şeklinde nitelendirirken, özellikle insan ile olan rububiyet ilişkisine vurgu yapmakta ve din, dil, renk, ırk farkı gözetmeksizin tüm insanlığın Rabb’i olduğunu belirtmektedir. Allah ile insan arasındaki bu ilişki boyutuna işaret eden söz konusu ifadenin anlamını genişleterek, onu Allah-evren ilişkisini anlatan bir ifadeye dönüştürmek, bu ifadenin işaret ettiği özel vurgunun kaybolmasına neden olacaktır.

---

⁷⁷ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, Müessesetü’t-Târih, Beyrut 1420/2000, I, 166.

⁷⁸ Ömer Rıza Doğrul, *Tanrı Buyruğu*, Ahmet Halit Kitabevi, İstanbul 1947, I, 11.